

Expertise-unit Sociale Stabiliteit
Ministerie van Sociale Zaken en
Werkgelegenheid

Platform JEP

Handen ineen voor meer veerkracht bij jongeren

Preventie van radicalisering
en polarisatie: een literatuur-
onderzoek naar beleid,
prioriteiten, programma's
en samenwerkingspartners.

Paul Mutsaers & Sibel Demir

Waarom een literatuuronderzoek en dit artikel?

Professionals uit het voortgezet onderwijs en het jongerenwerk kunnen een belangrijke rol spelen bij het voorkomen en bestrijden van radicalisering en polarisatie onder jongeren. Maar hoe kunnen zij dat het beste aanpakken en wat is daarvoor nodig? Om de kansen en uitdagingen voor professionals in het jeugddomein en de samenwerkingsverbanden op dit terrein helder in kaart te krijgen, begonnen Paul Mutsaers en Sibel Demir in december 2018 aan een literatuuronderzoek. Zij verdiepten zich in beleid, prioriteiten, programma's en samenwerkingspartners die zich richten op het voorkomen van radicalisering en polarisatie onder (risico)jongeren. De resultaten van dit onderzoek presenteren zij in dit artikel.

Parallel aan het literatuuronderzoek werkten collega's van de Fontys Hogeschool en de Hogeschool van Amsterdam samen met praktijkpartners in Utrecht en Tilburg om meer inzicht te krijgen in lokale samenwerkingsverbanden. In deze steden werken scholen en jongerenwerkorganisaties al succesvol samen aan interventies rond radicalisering en polarisatie.

Dit literatuuronderzoek is uitgevoerd in opdracht van het Platform JEP (Jeugdpreventie Extremisme en Polarisation). Platform JEP is een samenwerkingsverband van de **Expertise-unit Sociale Stabiliteit** van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, het **Landelijk Steunpunt Extremisme**, het **Nederlands Jeugdinstituut** en **Stichting School en Veiligheid**. Platform JEP ondersteunt professionals en vrijwilligers met kennis, advies, informatie en handelingsperspectieven op het gebied van polarisatie, radicalisering en extremisme.

Leeswijzer

In **deel I over *Beleid en plannen*** gaan de auteurs kort in op de beleidstrends voor de preventie en aanpak van radicalisering, polarisatie en (gewelddadig) extremisme. Ze bespreken de veiligheids-, gezondheidszorg- en pedagogische benaderingen en de overeenkomsten en verschillen.

In **deel II over *Prioriteiten, programma's en samenwerkingen*** gaan de auteurs dieper in op het begrip veerkracht en hoe professionals in het jeugddomein deze veerkracht kunnen vergroten met diverse programma's, interventies en nauwe samenwerkingsverbanden. De auteurs maken hierbij onderscheid tussen individuele veerkracht, veerkracht binnen gemeenschappen (communities) en maatschappelijke veerkracht. Gemeenschappen zijn in deze context een ruim begrip. Het kan hierbij ook gaan om professionals in het jeugddomein, een scholengemeenschap, maar ook om een wijk, een sportvereniging etc.

Inleiding

In maart 2019, een maand waarin wij, de auteurs van dit artikel, een groot deel van dit onderzoeksverslag schreven, werd de wereld opnieuw opgeschrikt door twee terroristische aanslagen. In Christchurch (Nieuw-Zeeland) schoot een 28-jarige aanhanger van rechts-extremisme 50 mensen dood en verwondde hij tientallen in twee opeenvolgende aanslagen op moskeeën in de stad. Drie dagen later, op 18 maart, opende een 38-jarige man, met vermoedelijk¹ een religieus motief, het vuur in een tram in Utrecht. Bij deze aanslag doodde hij vier mensen en verwondde hij zes anderen.

Toenemende onveiligheid

Sinds 9/11 is de wereld er niet veiliger op geworden. Zo blijkt uit de terroristische aanslagen die na die datum met grote regelmaat en wereldwijd werden gepleegd. Sinds september 2001 zijn er nationaal en internationaal veel verschillende plannen ontwikkeld en uitgevoerd voor het versterken van veiligheid, integratie en buitenlandbeleid (Sedgewick 2010).

Maar met welke aanpak kunnen we radicalisering en (gewelddadig) extremisme nu het beste voorkomen? Moeten professionals uit het veiligheidsdomein wel alleen de verantwoordelijkheid dragen voor het voorkomen en bestrijden van gewelddadig extremisme? In dit artikel zetten wij uiteen waarom wij vinden van niet.

Veerkracht vergroten

Naast belangrijke maatregelen op het gebied van veiligheid zijn ook andere benaderingen nodig. Interventies die zich richten op de gezondheidszorg, opvoeding en educatie van jongeren en bovenal op het vergroten van veerkracht in het licht van polarisatie en radicalisering. De veerkracht van de jongeren zelf, maar ook die van gemeenschappen en de samenleving in haar geheel. Er zijn talloze kansrijke interventies beschikbaar die veerkracht vergroten en waarmee pedagogische professionals aan de slag kunnen. In deze publicatie beschrijven we er een flink aantal.

Voor het slagen van deze interventies zijn samenwerkingsverbanden cruciaal, zo blijkt ook uit de geraadpleegde literatuur. Daarom geven we in dit artikel ook voorbeelden van bestaande samenwerkingsverbanden en doen we suggesties voor het uitzetten van nieuwe netwerken. We hopen professionals in het onderwijs en jeugddomein zo te inspireren, zodat zij verdere stappen kunnen zetten in de preventie van radicalisering en extremisme en nieuwe samenwerkingsverbanden kunnen smeden. Hun inzet is en blijft van grote waarde en hard nodig.

Paul Mutsaers en Sibel Demir

1 Deze tekst is afgerond tijdens de behandeling van de rechtszaak. Op 20 maart 2020 heeft de rechtbank Midden-Nederland de verdachte veroordeeld tot levenslange gevangenisstraf voor de schietpartij met terroristisch oogmerk in een tram op het 24 Oktoberplein in Utrecht op 18 maart vorig jaar. Hij heeft zich schuldig gemaakt aan moord op vier mensen, poging tot moord op drie mensen en bedreiging met een terroristisch misdrijf van zeventien mensen. Deskundigen hebben geconcludeerd dat de verdachte verminderd toerekeningsvatbaar is. Hij heeft een persoonlijkheidsstoornis en is zwakbegaafd. Dit was, gelet op de ernst van zijn daden en de gevolgen daarvan, voor de rechtbank geen reden om een andere straf op te leggen.

Deel I **Beleid en plannen**

Na 9/11 zijn er verschillende strategieën ontwikkeld voor de aanpak en preventie van radicalisering, polarisatie en (gewelddadig) extremisme. We onderscheiden in grote lijn drie verschillende benaderingen.

Op veiligheid gerichte benaderingen

In de eerste jaren van terrorismebestrijding lag de focus vooral op het bewaken van de veiligheid, er werden bijvoorbeeld steeds vaker militairen ingezet. Het inzetten van militairen werd nooit zonder slag of stoot geaccepteerd. Maar het verdween ook niet. Denk aan de noodtoestand die de Franse regering na de aanslagen in Parijs in november 2015 afriep en die twee jaar zou duren. Ook kwam er nieuwe wetgeving voor het bestrijden van terrorisme. Nederland nam bijvoorbeeld verschillende wetten aan waarin handlingsplannen in geval van terreurdaden staan beschreven. Hieronder de Wet terroristische misdrijven, Wet afgeschermd getuigen en de Wet ter verruiming van de mogelijkheden tot opsporing en vervolging van terroristische misdrijven (Van de Woude 2012). Diverse organisaties waaronder Amnesty International uitten hierop felle kritiek. Ze wezen op het polariserende effect van deze wetten. De wetten zouden de moslimbevolking isoleren, sociale stigma's versterken en etnisch profileren in de hand werken.

Het blijft belangrijk om een scherpe focus op veiligheid te houden en sommige veiligheidsmaatregelen zijn zeker noodzakelijk. Toch is dit niet genoeg. Steeds meer autoriteiten, (juridisch) deskundigen en wetenschappers zijn het erover eens dat het belangrijk is om fundamentalisme, radicalisme, extremisme en terrorisme (ook) te begrijpen en benaderen als sociale problemen, als problemen die van nature complex en veranderlijk zijn. Zo stelde antropoloog Edmund Leach (*Custom, Law and Terrorist Violence*, 1977) al dat we juist onmenselijke vijanden maken wanneer we mensen puur behandelen als een bedreiging die moet worden geneutraliseerd.

Op gezondheidszorg gerichte benaderingen

Gaandeweg vindt er een verschuiving plaats van 'harde' naar 'zachte' maatregelen. Dat wil zeggen van maatregelen vanuit veiligheidsperspectief naar maatregelen vanuit gezondheids- en/of pedagogisch perspectief. Strategieën voor het bestrijden van gewelddadig extremisme richten zich steeds meer op het voorkomen van toekomstige terreurdaden. Preventie en interventie krijgen meer aandacht. Het bekende Aarhus-preventiemodel is hiervan een goed voorbeeld. Het model verbindt een groot aantal organisaties uit het sociale domein (gezondheid, welzijn, zorg, onderwijs, werkgelegenheid etc.). Betrokken professionals werken gezamenlijk aan een systeem dat radicalisering vroegtijdig signaleert en behandelt. Het bevorderen van gezond gedrag en een gezonde leefomgeving vormt het uitgangspunt. Op pagina 16 gaan we dieper in op dit preventiemodel.

Waar het veiligheidsbeleid zich enkel richt op het aanpakken van ‘abnormale’ en ‘risicovolle’ personen of groepen in de samenleving, gaat de gezondheidszorgbenadering liever uit van het bredere plaatje. Zij richt zich op afwijkende omstandigheden (armoede, uitsluiting, werkloosheid, slechte infrastructuur, etc.) in plaats van afwijkende personen of groepen.

De gezondheidszorgbenadering kijkt dus meer naar de maatschappelijke omgeving van deze personen. Het gaat daarbij om vragen als: wat kunnen we doen om deze mensen veerkrachtiger te maken? Welke beschermende factoren kunnen we inzetten om mensen uit de buurt te houden van extremisme? En hoe zorgen we ervoor dat gemeenschappen herstellen van de schending van burgerlijke vrijheden of van andere polariserende gebeurtenissen?

Deze brede oriëntatie vraagt bovenal om een goed georganiseerde aanpak. De gezondheidszorgbenadering streeft - meer dan veiligheidsaanpak - naar uitgebreide, nauwe en interdisciplinaire samenwerkingsverbanden om de verschillende doelen te bereiken. Door meerdere vakgebieden te betrekken kan deze benadering op meerdere fronten helpen de omstandigheden van betreffende personen te versterken. Uit de geraadpleegde onderzoeksliteratuur (bijvoorbeeld Pruyt en Kwakkel, 2014) blijkt eveneens dat we beter kunnen investeren in interventies die rekening houden met de complexe dynamiek van radicalisering en dit maatschappelijke vraagstuk contextueel benaderen, in plaats van grootschalig in te zetten op het allerlaatste moment.

Pedagogische benaderingen

De pedagogische benadering legt de nadruk op opvoedkundige en educatieve taken. Ze betreft ouders en onderwijs bij het voorkomen en aanpakken van radicalisering. Deze benadering zien we vooral in Europa opkomen en breidt zich sinds 2014 snel uit. Het gaat bij radicalisering vaak om jonge mensen die worstelen met vraagstukken rondom de ontwikkeling van hun identiteit.

‘Banden met een radicale organisatie komen vaak voort uit de behoefte van jongeren en jongvolwassenen aan kant-en-klare antwoorden bij identiteitskwesties. Of zelfs een gevoel van verwantschap ter vervanging van verstoorde familiebanden...’ (Sieckelinck en De Winter 2015: 6).

Dat neemt niet weg dat ouders, docenten en andere opvoeders het vaak heel lastig vinden om radicalisering en extremisme bij jongeren te herkennen en in te dammen. In het ergste geval versnellen opvoeders deze radicaliseringsprocessen zelfs. Denk aan professionals die alles wat afwijkend is, zoals niet de hand van een docent willen schudden, uitleggen als radicalisering. Ze kunnen jongeren daarmee juist de verkeerde kant op duwen. Ook schadelijk ouderschap kan een stuwende factor zijn, zoals een definitief vertrek van de vader naar het land van herkomst. Het stimuleert jongeren om op zoek te gaan naar een surrogaatverwantschap.

Over het algemeen zijn ouders en docenten onvoldoende toegerust om op een passende manier te reageren op de ontwikkeling van radicale of extreme idealen bij jongeren. In Nederland heeft dit inzicht geleid tot een toekenning van een centrale rol voor maatschappelijk werkers en dan met name jongerenwerkers (Van de Weert en Eijkman 2018). Zij zijn een belangrijke groep binnen de eerste lijn en kunnen zodoende een vroegtijdig 'signaleringssysteem' ontwikkelen. Dankzij de toegankelijkheid van jongerenwerkers en hun dagelijks en informeel contact met de jongeren kunnen zij jongeren bovendien al in de eerste fase van radicalisering helpen bij het oplossen van problemen (Abdallah et al. 2016). Mocht het toch nog uit de hand (dreigen te) lopen, dan kunnen jongerenwerkers de-escalierend optreden en de casus overdragen aan instanties aan de veiligheidskant, zoals de politie, veiligheidshuizen of het Landelijk Steunpunt Extremisme.

Het is echter nog te vroeg om te juichen en ervan uit te gaan dat dit dé oplossing is. Er spelen hier nog minstens twee problemen die om een oplossing vragen. Jongerenwerkers hebben vaak nog te weinig kennis en vaardigheden in huis om signalen van radicalisering en extremisme adequaat te kunnen identificeren. Ten tweede brengt de samenwerking tussen jongerenwerkers en instanties als de politie (wijkagenten) uitdagingen met zich mee als het gaat om contacten leggen met en het vertrouwen winnen van de jongeren. De betrokken jongeren beschouwen politie doorgaans als het directe gezicht van de overheid.

De ontwikkeling van sterke idealen bij jongeren kan een onderdeel zijn van de normale ontwikkeling van politieke ideeën (Van San et al. 2013). Daar gaat de pedagogische benadering van uit en dat kan een stap in de goede richting zijn. Als deze ontwikkeling in een gezonde pedagogische omgeving plaatsvindt, kan een dergelijke ontwikkeling zelfs leiden tot kritisch burgerschap (ibid). Dit vraagt wel om een goed georganiseerde aanpak waarbij meerdere partijen zijn betrokken, zoals ouders, docenten en jongerenwerkers, religieuze plekken, scholen, buurtcentra en/of internet.

Deel II Prioriteiten, programma's en samenwerkingen

In het vorige hoofdstuk beschreven we al kort de risico's van veiligheidsbenaderingen. Het veiligheidsdomein (politie, justitie, oov-ambtenaren etc.) legt de focus vaak op individuen of groepen in de maatschappij. Dat kan leiden tot frustratie en een gevoel van vervreemding bij specifieke groepen; groepen die zich te veel bewaakt of juist te weinig beschermd voelen.

De betrokkenheid van professionals uit het veiligheidsdomein binnen (pedagogische) samenwerkingsverbanden, kan ook een risico vormen als er geen gelijkwaardig partnerschap bestaat. De tussenkomst van deze professionals kan eveneens een averechts effect hebben als zij zich richten op specifieke groepen, bijvoorbeeld moslimjongeren. Dat kan leiden tot stigmatisering. Op de lange termijn vormt de nadruk op veiligheid zo juist olie op het vuur.

De gezondheidszorg- en pedagogische benaderingen kijken met een andere en bredere blik naar dit maatschappelijke vraagstuk. Zij gaan uit van de vraag wat mensen veerkrachtig maakt wanneer ze worden geconfronteerd met tegenslagen en ontberingen. Wat stelt mensen in staat om zich positief te ontwikkelen in moeilijke omstandigheden en wat is daarvoor nodig? Welke beschermende en bevorderende factoren spelen een rol, en kunnen we die inzetten om de veerkracht te vergroten en daarmee dus ook de samenleving veiliger te maken? Die vragen vormen het vertrekpunt.

Drie niveaus van veerkracht

Hieronder gaan we dieper in op het fenomeen veerkracht. We onderscheiden hierbij drie verschillende niveaus:

- 1 Individuele veerkracht;**
- 2 Veerkracht binnen gemeenschappen;**
- 3 Maatschappelijke veerkracht.**

We geven een toelichting op elk niveau en beschrijven en analyseren hierbij diverse bestaande programma's (interventies) die de veerkracht vergroten. Daarnaast gaan we in op het belang van partnerschappen en hoe die er uit (kunnen) zien.

1 Individuele veerkracht: prioriteiten, programma's en partnerschappen

Individuele veerkracht verwijst naar het proces van, vermogen voor of resultaat van een succesvolle aanpassing, ondanks uitdagingen of bedreigende omstandigheden waarmee iemand wordt geconfronteerd (Masten, Best en Garmezy 1990: 426).

In de literatuur zijn verschillende initiatieven en (suggesties voor) samenwerkingsverbanden te vinden die zich richten op het vergroten van onder meer zelfvertrouwen, inlevingsvermogen, verantwoordelijkheid, meervoudig perspectief, meervoudige waarden, morele betrokkenheid en/of (digitale) alfabetisering van personen.

DIAMANT

Een eerste voorbeeld van een programma dat is ontwikkeld om de veerkracht van personen te vergroten is de training DIAMANT. Deze is ontwikkeld in Nederland en in 2010 gestart. Het traject richt zich op moslimjongeren die door identiteitsconflicten een verhoogd risico lopen op de ontwikkeling van crimineel gedrag of radicalisering. De training wordt uitgevoerd door opgeleide en gecertificeerde DIAMANT-trainers met een pedagogische achtergrond. In 2017 hadden al meer dan 500 moslimjongeren meegedaan aan DIAMANT in verschillende Nederlandse gemeenten (Kennisplatform Integratie & Samenleving 2017a).

De interventie richt zich op het vergroten van zelfvertrouwen, verantwoordelijkheid, meervoudig perspectief innemen en inlevingsvermogen van jongeren. DIAMANT leert hen omgaan met duale identiteit en interculturele conflicten en brengt en/of houdt hen in contact met de Nederlandse samenleving. De training versterkt de identiteit en veerkracht van de jongeren, zodat ze steviger in hun schoenen staan en weerbaarder zijn tegen extremistische ideeën en gepolariseerd denken (bron: KIS).

Uit onderzoek van het EU-project SAFIRE (2013) blijkt dat de interventie een positief effect heeft op het zelfvertrouwen en vertrouwen in anderen, de doelgerichtheid, empathie en de participatie van jongeren (ibid). Daarnaast laat evaluatieonderzoek naar deze interventie zien dat het belangrijk is dat de verschillende partijen die een pedagogische relatie hebben met de jongeren (ouders, docenten, jongerenwerkers etc.) hun inspanningen om het zelfvertrouwen te versterken, coördineren en afstemmen. Dit voorkomt dat de inspanningen een tegenovergesteld effect hebben.

JIM-aanpak (Jouw Ingebrachte Mentor)

Het introduceren van een mentor in het leven van een risicojongere kan ook veel opleveren. Mentoren kunnen zowel afkomstig zijn uit het informele (zoals familie) als het formele (zoals zorginstantie) netwerk van een jongere. Hij of zij kan de jongere stimuleren en ondersteunen om interpersoonlijke relaties te ontwikkelen en te onderhouden. De mentor kan de jongere ervan weerhouden (verder) te radicaliseren en kan tevens rolmodel zijn.

De interventie JIM is in 2012 ontwikkeld en ingevoerd door Youké, een jeugdzorgorganisatie die actief is in verschillende regio's in Nederland. JIM is een alternatief voor intramurale behandeling van jongeren (12 tot 23 jaar) die kampen met meerdere en complexe problemen. Mentoren uit het informele netwerk van een jongere fungeren als rolmodel en kunnen de jongeren (opnieuw) helpen ontdekken wat het betekent om een empathische relatie op te bouwen met anderen. Bovendien kunnen mentoren een vertrouwensrelatie met hen opbouwen en ze, op basis van dit vertrouwen, verwijzen naar andere hulpverleners. Zo kunnen zij het vertrouwen van jongeren in instituties stimuleren en/of herstellen.

Mentoraanpak in het Verenigd Koninkrijk

In de regio West Midlands in het Verenigd Koninkrijk werkten Spalek en Davies ook aan de opzet van een mentorschapsproject. Zij stelden in 2012 al dat de begeleiding bij (het voorkomen van) gewelddadig extremisme vraagt om specifieke kennis en vaardigheden. Het moet daarom worden onderscheiden van begeleiding van bijvoorbeeld criminele jongeren of jongeren met alcohol- of drugsproblemen.

Er is onder meer specialistische kennis nodig over polarisatie en het brede scala aan extremistische idealen en extremistisch gedrag. Denk aan onderwerpen als antisemitisme, islamofobie, rechts-extremisme, antiglobalisme, links-extremisme, jihadisme, etc. Daarom verdient in deze zienswijze het rekruteren van mentoren in de formele netwerken de voorkeur. Hier is meer ruimte voor professionalisering en institutionalisering van kennis, of dat zou er moeten zijn.

Beyond Bali Educational Resource

Morele onthechting is een belangrijke risicofactor voor betrokkenheid bij gewelddadig extremisme. Het laat zich omschrijven als 'een psychologisch proces dat zelfregulerende mechanismen voor interne controle uitschakelt of verwijdert' (Aly, Taylor en Karnovsky, 2014). De opvoedkundige interventie *Beyond Bali Educational Resource* is ontwikkeld om deze morele onthechting bij jongeren te bestrijden. Het programma voor scholen bestaat uit vijf modules gericht op jongeren van 15 en 16 jaar. Na een pilot in 2012 is het project uitgerold naar openbare en particuliere scholen in heel Australië.

Het belangrijkste doel van de interventie is het 'opbouwen van individuele veerkracht door de zelfregulerende functie van jongeren te ontwikkelen en hen immuun te maken voor de ideologische invloeden van gewelddadig extremisme' (ibid: 372). Scholieren worden hiervoor geconfronteerd met echte voorbeelden van terrorisme, te beginnen met de bomaanslag in Bali in oktober 2002. Hierbij vielen 202 doden, waaronder 88 Australiërs. De vijf modules van *Beyond Bali* begeleiden leerlingen stap voor stap door vijf fasen van betrokkenheid, inlevingsvermogen, morele redenering en bewustwording, probleemoplossing en creatieve toepassingen. Elke module is gekoppeld aan het Australische curriculum, zodat leerlingen onderwerpen bespreken die al onderdeel zijn van het dagelijkse lesprogramma (ibid: 379).

Beyond Bali is een realistisch programma, omdat het situaties uit de werkelijkheid naar het klaslokaal haalt, in de vorm van onder meer ooggetuigenverslagen en verhalen over familietrauma's en van overlevenden. Hoewel *Beyond Bali* nauw verbonden is met de Australische context, is de filosofie ervan overdraagbaar op andere situaties. Scholen overal ter wereld kunnen de verbinding zoeken met lokale gebeurtenissen in de regio en zich laten inspireren door het programma van *Beyond Bali*.

Als docenten programma's als Beyond Bali willen ontwikkelen en uitvoeren zijn zij afhankelijk van eerstelijns werkers die dit soort informatie kunnen aandragen. Dit vraagt om samenwerking met jongerenwerkers, schoolmaatschappelijk werkers en andere professionals. De kansen voor het smeden van samenwerkingsverbanden liggen hier voor het oprapen.

Being Muslim Being British (BMBB)

Beyond Bali staat niet op zichzelf. Er zijn meer programma's die dezelfde boodschap uitdragen en op een vergelijkbare manier werken, zoals de preventieve methode *Being Muslim Being British (BMBB)* in het Verenigd Koninkrijk. Deze methode stimuleert deelnemers minder zwart-wit te denken over de verschillen tussen moslim- en Brits-westerse identiteiten. BMBB is gefinancierd door de Europese Commissie en het Britse Home Office en richt zich op jongeren van 16 jaar en ouder. Het is een multimediacursus waarin deelnemers worden geconfronteerd met een breed scala aan islamitische zienswijzen, van extreem orthodox tot extreem progressief en alles ertussenin.

De cursus bestaat uit drie 'stappen van transformatie': differentiatie, meervoudige waarden en integratie. De onderzoekers Liht en Savage evalueerden de methode en noemen de eerste resultaten veelbelovend. Doordat BMBB jongeren laat kennismaken met een scala aan uiteenlopende waarden, worden hun eigen waarden minder zwart-wit en wordt hun denken complexer. Met een dergelijke mindset zullen jongeren bij conflicten eerder kiezen voor een sociale dan voor een gewelddadige oplossing, zo luidt de voorspelling.

Dare to be Grey

Waar Beyond Bali en BMBB zich richten op moslimjongeren en fundamentalisme, betreft *Dare to be Grey* alle soorten jongeren bij haar activiteiten. In die zin sluit deze generieke methode ook beter aan bij de eerdergenoemde gezondheidszorg en pedagogische benaderingen.

Dare to be Grey is ontwikkeld door 21 studenten van de Universiteit Utrecht. Met dit initiatief wonnen zij de internationale wedstrijd *Peer 2 Peer: Challenging Extremism* (2016) gesponsord door de US State Department en Facebook. De interventie stimuleert jongeren complexer, kritischer en genuanceerder na te denken over de wereld waarin ze leven. Aanvankelijk was *Dare to be Grey* een social media campagne die zich richtte op het tegengaan van polarisatie en het versterken van 'het grijze midden'. Inmiddels is het een platform en beweging dat het grijze midden een stem geeft. Dit doet het team online, door het vertellen en delen van inspirerende verhalen op haar platform '50 Kleuren Grijs'. En ook offline, door het faciliteren van dialoogavonden, evenementen, trainingen en workshops. Belangrijk pluspunt van deze interventie is dat ze voor en door jongeren is opgezet. Dat verkleint het risico dat deelnemers deze aanpak zien als betuttelend of van bovenaf opgelegd.

Pedagogische professionals zouden dergelijke peer-to-peer initiatieven lokaal moeten omarmen. Ook hier ligt samenwerking voor de hand. Jongerenwerkers kunnen bijvoorbeeld bijeenkomsten organiseren op scholen, een omgeving die jongeren mogelijk als veiliger beschouwen dan andere openbare locaties in de stad. In een open sfeer kunnen zij dan de dialoog aangaan.

2 Veerkracht binnen gemeenschappen

Alle bovengenoemde aspecten bij het ontwikkelen van individuele veerkracht zijn belangrijk en nodig, maar niet per se voldoende om veerkrachtig te worden. Dit zou namelijk betekenen dat jongeren (alleen) individueel verantwoordelijk zijn voor het al dan niet immuun zijn voor het ontwikkelen van extreme idealen. Mensen worden altijd beïnvloed door de omgeving waarin ze leven of hebben geleefd. De gemeenschap heeft met andere woorden ook een verantwoordelijkheid. Zoals gezegd zijn gemeenschappen in deze context een ruim begrip. Het kan hierbij ook gaan om professionals in het jeugddomein, een scholengemeenschap, maar ook om een wijk, een sportvereniging etc.

Veerkracht binnen gemeenschappen omschrijven we als ‘een proces waarin de verschillende leden van een gemeenschap samen het aanpassingsvermogen ontwikkelen om een positieve weg in te slaan in een negatieve omstandigheden’. [Norris et al. 2008: 131]. Een sleutelwoord in de literatuur over veerkracht van de gemeenschap is ‘collective efficacy’: sociale cohesie in combinatie met een bereidheid om actie te ondernemen namens de bredere gemeenschap.

Er is veel geschreven over hoe sociale cohesie tot stand komt. Op basis van de literatuur over sociaal kapitaal onderscheiden we drie soorten sociale verbindingen: *social bonding*, *social bridging* en *social linking* (Ellis en Abdi (2017)).

- **Social bonding** versterkt de banden binnen de gemeenschap tussen mensen die op wezenlijke punten (afkomst, opleiding, sociaaleconomische positie) op elkaar lijken;
- **Social bridging** versterkt de banden buiten de gemeenschap tussen mensen die op wezenlijke punten niet op elkaar lijken;
- **Social linking** versterkt de banden tussen gemeenschappen en machtige(re) partijen zoals overheden.

Welke vormen van social bonding, social bridging en social linking kunnen onderwijs en jongerenwerk nu inzetten om veerkrachtiger te worden om polarisatie en radicalisering tegen te gaan? Onderwijs- en jongerenwerkorganisaties hoeven natuurlijk niet helemaal bij het begin te beginnen. Er is veel kennis voorhanden waar beide sectoren uit kunnen putten, zie ook www.platformjep.nl.

Ter inspiratie vertellen we hieronder over twee toonaangevende documenten die onderwijs- en jeugdzorgprofessionals goede aanknopingspunten bieden om zelf aan de slag te gaan.

Een publicatie van het RAN Centre of Excellence

Scholen als laboratoria voor democratie

Transforming schools into labs for democracy: A companion to preventing violent radicalisation through education (2018).

De RAN-publicatie² over scholen als laboratoria voor democratie is rijk gevuld met goede voorbeelden en zo een waardevolle handreiking aan het onderwijs. Deel I van de praktijkvoorbeelden richt zich op docenten en bevat suggesties rond zes thema's. Op deze terreinen kunnen docenten uiteenlopende activiteiten ontplooiën. Hieronder geven we daarvan een korte beschrijving.

Democratische ethiek bevorderen

Aansluitend op de democratische ethiek van Dewey stimuleert de democratische ethiek van een school veerkracht tegen polarisatie en extremistische verhalen. Dit doen docenten door waarden ten aanzien van mensenrechten, pluralisme en vrijheid te delen. Zo dragen zij bij aan een veilige schoolomgeving waar gevoelige onderwerpen, extreme idealen en conflicten naar buiten komen en besproken kunnen worden zonder censuur.

Diversiteit bevorderen

Diversiteit bevorderen kan met multicultureel onderwijs en inclusieve curricula; hierover is een overvloed aan literatuur beschikbaar voor docenten als informatiebron (bijvoorbeeld Banks en McGee Banks 2016 voor meervoudige perspectieven). Dit kan helpen voorkomen dat scholen een vruchtbare broedplaats worden voor extremistische ideeën.

Discriminatie aanpakken

Het is alom bekend dat grieven en gevoelens van uitsluiting en ongelijkheid brandstof kunnen zijn voor radicalisering en extremisme. Lesgeven 'biedt verscheidene mogelijkheden om discriminatie en uitsluiting te erkennen en aan te pakken en jongeren de mogelijkheid te bieden om ervaringen en emoties op dat gebied te bespreken' (RAN 2018: 14).

Media-geletterdheid stimuleren

De eerste belangrijke stap is dat docenten hun eigen digitale geletterdheid vergroten. Zij kunnen dan op hun beurt leerlingen helpen de betekenis en de functie te begrijpen van trollen, algoritmen, nepnieuws, extremistische onlinepropaganda etc.

² RAN staat voor *Radicalisation Awareness Network en het Centre of Excellence (CoE)* ervan dient als Europese 'hub en platform voor uitwisseling van ervaring, kennis verzamelen, best practices bepalen en ontwikkeling van nieuwe initiatieven bij de aanpak van radicalisering (Europese Commissie 2017: 43).

Religieuze geletterdheid opbouwen

Docenten zouden interreligieus onderwijs moeten geven, zodat leerlingen in aanraking komen met verschillende religieuze en filosofische stromingen en docenten de interreligieuze dialoog kunnen stimuleren. Dit betekent ook dat docenten moeten weten dat radicalisering meer is dan jihadisme.

Gelijken als bemiddelaars en deskundigen

Gelijken (mensen uit dezelfde groep, leeftijdgenoten etc.) kunnen worden ingezet bij preventiewerk. Jongeren en jongvolwassen gaan dan het gesprek aan met risicojongeren met radicale ideeën over gevoelige onderwerpen zoals identiteit, religie en discriminatie. Het eerdergenoemde *Dare to be Grey* initiatief is hiervan een goed voorbeeld.

In deel II en deel III van de publicatie adviseert RAN scholen om docenten beter te trainen. Zo kunnen zij rolmodellen worden van de goede voorbeelden die zij hun leerlingen bieden (*Practice what you preach*). Om professionele eenzaamheid op dit terrein te voorkomen is het bovendien belangrijk dat docenten kennis en kunde uitwisselen en elkaar steunen.

Naast trainingsprogramma's helpt het docenten enorm als schoolbestuurders en beleidsmakers protocollen en procedures opstellen voor het omgaan met radicalisering. Deze geven duidelijkheid en helpen onderwijsprofessionals meer grip te krijgen op situaties in de onderwijspraktijk. De ontwikkeling van inclusieve curricula en lesmaterialen door (school) bestuurders kan daarnaast een belangrijk houvast bieden.

Een publicatie van de Europese Commissie

De bijdrage van jongerenwerkers aan preventie

The contribution of youth work to preventing marginalisation and violent radicalisation (2017)

Deze publicatie is een handreiking aan het jongerenwerk en benoemt drie verschillende niveaus van preventie:

- 1 **Algemene preventie** richt zich op jongeren in het algemeen en past daarom goed bij de gezondheidszorg en pedagogische benaderingen die we eerder bespraken. Het gaat hierbij om alle soorten interventies die professionals kunnen aanwenden om jongeren op het rechte pad te houden en uit de buurt van risicovol denken en handelen;
- 2 **Beoogde preventie** richt zich op jongeren die neigen naar of geïnteresseerd zijn in antidemocratische, extremistische ideologieën of onderdelen van deze ideologieën en propaganda. Deze jongeren staan dicht bij extremistische groeperingen of zijn al in contact zijn geweest met dergelijke groeperingen;

- 3** **Geïndiceerde preventie** richt zich op jongeren die zich al hebben aangesloten bij een extremistische groepering, maar eruit willen. Auteurs van de publicatie stellen dat geïndiceerde preventie alleen moet worden uitgevoerd door deskundigen of speciaal getrainde jongerenwerkers.

Overigens is het zo dat per land de regie en inzet op radicalisering verschilt. In Nederland ligt bij geïndiceerde preventie de regie bij het veiligheidsdomein, zoals zorg- en veiligheidshuizen, gemeenten en/of andere veiligheidsdiensten. Jongerenwerkers, en zeker experts op het thema radicalisering, kunnen hier wel bij betrokken worden maar doen dit niet op eigen initiatief.

In de publicatie is een praktische leidraad opgenomen voor jongerenwerkers (zie hieronder). Het biedt een overzicht van alle (verwachte) rollen en taken van jongerenwerkers op het niveau van algemene, beoogde en geïndiceerde preventie.

Een praktische leidraad voor jongerenwerkers

Bij algemene preventie moeten jongerenwerkers:

- de begeleiders en bemiddelaars zijn bij het bespreken van moeilijke onderwerpen of onderwerpen waarmee jongeren niet bekend zijn;
- vragen waar jongeren mee worstelen, bespreken in een veilige omgeving;
- taboeonderwerpen durven bespreken;
- de trends kennen, jongeren durven te confronteren en afstemmen op de realiteit van jongeren;
- ervoor zorgen dat jongeren mensenrechten en democratische waarden in de praktijk leren begrijpen;
- zich bewust zijn van hun eigen waarden en impliciete identiteit. Hun eigen vermogen tot zelfreflectie, kritisch denken en emotionele weerbaarheid kunnen beoordelen;
- interculturele en interreligieuze gesprekken stimuleren die gemeenschappelijke waarden onderstrepen;
- zo goed mogelijk gebruikmaken van bestaande trainingsmogelijkheden over processen van gewelddadige radicalisering;
- over positieve voorbeelden (rolmodellen) vertellen om extremistische ideologieën tegen te gaan;
- jongeren informeren over openbare anti-discriminatie-netwerken.

Bij beoogde preventie moeten jongerenwerkers:

- waakzaam zijn wanneer jongeren de banden met hun sociale netwerk verbreken. Dit kan een teken zijn van gewelddadige radicalisering;
- de signalen proberen te identificeren en ze op de juiste manier beoordelen. Vaak zijn deze een roep om aandacht;
- eerst een vertrouwensrelatie aangaan/opbouwen voordat ideologische kwesties worden besproken;
- meedenken met de gedachtegang van jongeren en erover in gesprek gaan;
- de specifieke leefomgeving van de jongeren kennen en alert zijn op ongewenste invloeden;
- gebruikmaken van activiteiten door rolmodellen om te voorkomen dat jongeren verder betrokken raken bij extremistische kringen;
- de motieven en redenen onderzoeken die jongeren hebben om mee te gaan in extremisme, en strategieën en sociale initiatieven ontwikkelen om dit te voorkomen;
- ruimte scheppen voor en betrokken zijn bij dialoog. Trainen van goede gesprekstechnieken;
- bekend zijn met de processen en dynamiek van gewelddadige radicalisering en propaganda, alsmede met de motieven en aantrekkelijkheid ervan;
- de rol van de symbolen binnen in extremistische groeperingen leren kennen. Zo kunnen jongeren binnen deze groeperingen beter worden benaderd;
- het gesprek aangaan. Luisteren naar het standpunt van jongeren en zelf een democratisch en menswaardig standpunt uitdragen;
- samenwerken met andere belanghebbenden zoals niet-gouvernementele organisaties, scholen, organisaties voor jeugdhulp, maatschappelijke organisaties, (wijk)politie, justitie, gemeenten.

Bij geïndiceerde preventie moeten jongerenwerkers³:

- een vertrouwensband opbouwen met de jongeren waarmee ze werken;
- zeker zijn dat ze de uitdaging aankunnen voordat ze overgaan tot interventie;
- allianties vormen met sleutelfiguren binnen de gemeenschap;
- het proces van radicalisering en de-radicalisering begrijpen, de oorzaken van radicalisering zien te voorkomen en alternatieven ontwikkelen;
- het gezin benaderen, inzicht krijgen in de dynamiek en de juiste persoon vinden om goedkeuring te krijgen alvorens over te gaan tot interventie;
- veiligheidsprotocollen ontwikkelen om de veiligheid van de jongere en van zichzelf te kunnen garanderen.

Er zijn veel overeenkomsten tussen de taken van docenten en jongerenwerkers als het gaat om het voorkomen van radicalisering. Samenwerking tussen beide 'gemeenschappen' ligt voor de hand en kan de kans op succes vergroten. Hierop gaan we in de volgende paragraaf verder in. Zowel de werkgroep van de Europese Commissie als het RAN Centre of Excellence erkennen het belang van professionalisering van jongerenwerkers, het stelt jongerenwerkers in staat de genoemde preventieve taken uit te voeren.

.....
³ In Nederland ligt bij geïndiceerde preventie de regie bij het veiligheidsdomein, zoals zorg- en veiligheidshuizen, gemeenten en/of andere veiligheidsdiensten. Jongerenwerkers, en zeker experts op het thema radicalisering, kunnen hier wel bij betrokken worden maar doen dit niet op eigen initiatief.

3 Maatschappelijke veerkracht

Tot nu toe hebben we alleen gekeken naar *social bonding*, de banden binnen gemeenschappen die kunnen helpen polarisatie en radicalisering tegen te gaan. Bij het ontwikkelen en versterken van maatschappelijke veerkracht worden *social bridging* en *social linking* belangrijker. Het gaat dan bijvoorbeeld om samenwerking tussen verschillende gemeenschappen zoals jongerenwerk en onderwijs (*social bridging*). En om de verbinding met belangrijke partijen, zoals overheidsinstellingen op lokaal, regionaal en landelijk niveau (*social linking*).

Netwerk Sociale Onrust en Maatschappelijke Spanningen (Tilburg)

Er zijn slechts enkele betrouwbare beschrijvingen bekend van goede samenwerkingsverbanden op lokaal niveau. In Nederland is er het netwerk *Sociale Onrust en Maatschappelijke Spanningen* (SOMS) in Tilburg. Het netwerk pakt sociale spanningen en onrust binnen de gemeente aan. Het netwerk bestaat uit professionals uit onderwijs, zorg, lokale overheid, veiligheid, sport, maatschappelijk werk en meer. De leden van het netwerk zijn getraind door jongerenwerkers van R-newt, de jeugdzorgafdeling van ContourdeTwern. De training richt zich op de aanpak van polarisatie en op de verschillende plekken in de stad waar polarisatie wordt gevoeld. Daarnaast helpt R-newt andere professionals in het netwerk met de organisatie van praktische ontmoetingen waar deelnemers signalen van radicalisering kunnen bespreken (Frissen en Janssen 2018). Dit blijkt belangrijk, omdat signalen vaak pas duidelijk worden wanneer betrokken partijen informatie samenbrengen vanuit verschillende onderdelen van het maatschappelijk domein.

De multidisciplinaire benadering van SOMS maakt niet alleen *social bridging* mogelijk, maar zorgt er ook voor dat professionals van betrokken instellingen en instanties gelijkwaardige samenwerkingsverbanden aangaan ondanks verschillende hiërarchische posities (Ellis en Abdi (2017: 290); die gelijkwaardigheid blijkt een belangrijke succesfactor voor samenwerking binnen het netwerk (Azough, 2017).

Het Aarhus-model

Een ander voorbeeld van een succesvol samenwerkingsverband is het eerdergenoemde Aarhus-model uit Denemarken (bijv. Bertelsen 2015; Hemmingsen 2015)⁴. Het Aarhus-model bevat diverse programma's voor vroegtijdige preventie, bedoeld voor jongeren in een vroeg stadium van radicalisering. Het biedt daarnaast ook programma's aan als exit-processen, gericht op mensen die al zijn geradicaliseerd en van plan zijn aanslagen te plegen met politieke en/of religieuze motieven (Bertelsen 2015).

Theoretisch kader

Het Aarhus-model steunt op het theoretisch kader van Life Psychology. De Life Psychology theorie is gebaseerd op drie uitgangspunten. Het eerste uitgangspunt stelt dat iedereen streeft naar een 'goed genoeg' leven. Het tweede uitgangspunt is dat voldoende grip hebben op het leven betekent dat wat het leven brengt goed genoeg

.....
⁴ Hoewel enkele wetenschappers kritischer zijn (bijv. Johansen, nog niet gepubliceerd, die waarschuwt voor het risico van 'diffuse controle', waarbij onduidelijk wordt wat moet worden gecontroleerd en wie de controle moet uitvoeren).

kan worden uitgevoerd. Het derde uitgangspunt is dat alle mensen, ongeacht geslacht, cultuur, opleiding, maatschappelijke positie, persoonlijk levensverhaal etc., worden geconfronteerd met dezelfde fundamentele levenstaken (cf. Bertelsen 2015 voor meer details). Wanneer iemand op persoonlijk en/of op maatschappelijk niveau niet in staat is om dergelijke levenstaken uit te voeren, ligt radicalisering op de loer.

Interventies en programma's die voortvloeien uit Life Psychology houden rekening met zowel het gevoel van een gebrek aan gelijke kansen om levenstaken uit te voeren (een persoonlijk gegeven) als de *werkelijke achterstand* (een maatschappelijk gegeven).

Een veelheid aan initiatieven

Het Aarhus-model bestaat uit een groot aantal uiteenlopende initiatieven waarbij de gemeente altijd een belangrijke rol speelt. Zo koppelt Aarhus radicaliserende jongeren aan een mentor die 24/7 beschikbaar is en getraind is om de jongere te helpen bij allerlei persoonlijke en maatschappelijke problemen. Denk aan problemen met familie, leeftijdgenoten, scholing, werkgelegenheid en naschoolse activiteiten. Het mentorplan richt zich op personen die de weg naar radicalisering al zijn ingeslagen.

Daarnaast bemensen politie en maatschappelijk werkers een zogenoemd InfoHouse. Het is de eerste plek waar signalen van radicalisering (van ouders, docenten, jongerenwerkers, maatschappelijk werkers, etc.) worden verwerkt en waar maatregelen worden genomen. Verder biedt Aarhus algemene preventieve workshops aan op basisscholen en middelbare scholen. Leerlingen leren hier over de gevaren van gewelddadige radicalisering en terrorisme aan de hand van presentaties, dialoogsessies, oefeningen, rollenspellen en spelletjes.

Het Aarhus-team neemt vergelijkbare initiatieven in moslimgemeenschappen, waar ze dialoogsessies organiseert in moskeeën. Dergelijke dialoogsessies zorgen er mede voor dat er al contact is gelegd voordat situaties uit de hand lopen. Ook zijn er oudernetwerken die kunnen samenwerken met de ouders van geradicaliseerde jongeren. Tevens biedt Aarhus een exit-programma voor mensen die naar het buitenland zijn vertrokken om te strijden. Hiermee wil het terugkeerders deradicaliseren en helpen hun weg terug te vinden in de maatschappij. Verder draagt Aarhus zorg voor een doorlopende training van en toezicht op betrokken medewerkers. Ze hebben stuk voor stuk uitgebreide trainingen gevolgd op onder meer het gebied van radicaliseringsprocessen, risicofactoren en conflictmanagement.

Bij de Tilburg- en Aarhus-modellen komen de criteria voor social bonding, social bridging en social linking alle drie ruimschoots aan bod. De modellen besteden veel aandacht aan het leggen en onderhouden van verbindingen binnen instellingen en instanties (apart van elkaar), tussen instellingen en instanties en ook tussen deze instellingen en instanties en de samenleving als geheel, inclusief overheid, etnische groepen, religieuze gemeenschappen en politieke activisten.

Meer weten?

Dit is een vertaalde en ingekorte versie van het Engelstalige artikel van Paul Mutsaers (Fontys Hogeschool, Afdeling Pedagogiek) en Sibel Demir (ContourdeTwern/R-Newt).

[De originele tekst vind je hier](#) met daarbij een verwijzing naar alle door de auteurs geraadpleegde bronnen.

© Dit is een uitgave van Platform JEP (april 2020).
Platform JEP is ondergebracht bij de Expertise-unit Sociale Stabiliteit (ESS) van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

